

PAPER DETAILS

TITLE: Çocuk Kitaplarında Çocuk Kahramanların Etkileşimde Bulunduğu Doğa Elemanları Üzerine Bir Araştırma

AUTHORS: Sümeyye YAGMUR, Talat AYTAN

PAGES: 143-159

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1058114>

Journal of Child, Literature and Language Education – JCLLE

<http://dergipark.gov.tr/ceded>

Received date: 31.08.2019

Accept date: 23.12.2019

A Research on Nature Elements in which Children's Heroes Interact in Children's Books*

Sümeyye YAĞMUR**, Talat AYTAN***

Abstract. Today, the interest towards nature is seen to globally increase. Literature, as a genre directly related to humans' area of interests, is also equipped with the contents regarding this interest. In addition to adult literature, children's literature also includes works which are related to nature, whose characters are elements of nature and which use nature as a place. In many works, it is seen that nature is used as a place for the purpose of giving children the experience of daily life and teaching moral values. In this way, the child is expected to improve himself/herself in many ways. Although nature is mostly impersonated and presented in children's books, there are also works that include nature with its original features. The objective of this research is to identify the natural elements that interact with the character with its feature of being itself in the stories whose character is a child. Within the context of the research, 50 stories in 30 children's books that appeal to 6-12 age group were selected as samples. The data in the books were analyzed and classified. As a result of the classification, it was determined that children characters interact with animals, plants, water, earth, sky, weather and natural events. The natural element that the characters interact with the most is animals, while the natural element that the characters interact with the least is the natural events.

Key Words: Children's literature, nature, elements of nature, nature interaction

* This article is produced from the master thesis titled "Nature-Child Relationship in Turkish Children's Literature".

** Yildiz Technical University, Graduate School of Social Sciences, Turkish Education, İstanbul, Turkey; sumeyyeyagmur@gmail.com

*** Yildiz Technical University, Faculty of Education, Turkish Education, İstanbul, Turkey; talataytan@gmail.com

Çocuk Kitaplarında Çocuk Kahramanların Etkileşimde Bulunduğu Doğa Elemanları Üzerine Bir Araştırma*

Sümeyye YAĞMUR**, Talat AYTAN***

Öz. Günümüzde küresel çapta doğaya yönelik ilginin arttığı görülmektedir. İnsanın ilgileriyle doğrudan ilişkili bir tür olan edebiyat da bu ilgiye yönelik içeriklerle donatılmıştır. Yetişkin edebiyatının yanı sıra çocuk edebiyatında da doğa ile ilgili, kahramanları doğa elemanları olan ve mekân olarak doğayı kullanan eserler kaleme alınmıştır. Pek çok eserde çocuklara günlük yaşam deneyimi kazandırma ve ahlakî değer öğretimi amacıyla doğaya yer verildiği görülmektedir. Çocuğun bu yolla çok yönlü gelişmesi beklenmektedir. Çocuk kitaplarında doğa, çoğunlukla “teşhis” sanatıyla sunulmasına rağmen doğaya özgün özellikleriyle yer veren eserler de bulunmaktadır. Bu araştırmanın amacı kahramanı çocuk olan hikâyelerde kendisi olması özelliğiyle kahramanla etkileşimde bulunan doğa elemanlarını tespit etmektir. 6 - 12 yaş grubuna hitap eden 30 çocuk kitabından seçilmiş 50 hikâye araştırma kapsamında incelenmiştir. Kitaplardaki veriler analiz edilmiş ve sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma sonucunda çocuk kahramanların hayvan, bitki, su, toprak, gökyüzü, hava ve doğa olayları ile etkileşimde bulunduğu tespit edilmiştir. Kahramanların en fazla etkileşimde bulunduğu doğa elemanı hayvanlarken en az etkileşimde bulunduğu doğa elemanı doğa olaylarıdır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, doğa, doğa elemanları, doğa etkileşimi.

*Bu makale “Türk Çocuk Edebiyatında Doğa-Çocuk İlişkisi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi, İstanbul, Türkiye; sumeyyeyagmur@gmail.com

*** Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi, İstanbul, Türkiye; talataytan@gmail.com

1. Giriş

Doğanın ne olduğu ile ilgili çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Doğa, Türkçe Sözlük'te "Kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların hepsi, tabiat, natür." olarak tanımlanmıştır (TDK). İlboğa ve Aygöl'e (2015) göre ise "Doğa, hem uygarlıkların üzerinde yükseldiği fiziksel bir yapı, hem de toplumların kendilerini gerçekleştirdiği, ruhsal olarak beslendiği ve imkânlarından yararlandığı bütünün kendisidir" (s. 66). Bu özellikleriyle doğa, insanın kendi türünden sonra en çok etkileşime girdiği varlık olarak nitelendirilebilir.

İnsan ve doğanın var olma mücadelesinde başarılı olması bu iki varlığın birlikteliğini gerektirir (İlboğa ve Aygöl, 2015, s.66). Bu gerekliliğin bir sonucu olarak "doğa" her dönemde insan için günlük faaliyetlerin ve tartışmaların odağı olmuştur. Doğanın yaşamsal öneme ve her yönüyle insan davranışları üzerinde etkiye sahip olması edebiyat ürünlerinde de doğaya yer verilmesini sağlamıştır. Böylelikle insan-doğa ilişkisi, pek çok edebî esere konu olmuştur. Doğa, edebî ürünlerde "teşhis" sanatıyla veya doğrudan, kendi özellikleriyle okura sunulmuştur.

Doğa, yetişkin edebiyatının yanı sıra çocuk edebiyatında da yer verilen bir konudur. İnsanın doğayla birlikteliğinin gerekli bir sonucu olarak çocuk edebiyatı ürünlerinde insan-doğa etkileşimini görmek mümkündür. Çocuğa yönelik edebiyatın gündeme geldiği 18. yüzyıl ve sonrasında çocuk hikâyelerinde doğanın ders verme amacıyla, çoğunlukla "teşhis" yoluyla sunulduğu görülmektedir. Böylelikle çocuk edebiyatından yardım alınarak çocuğun eğitilmesi amaçlanmıştır. 20.yüzyıl ve sonrasında çocuğun öğrenirken eğlenmesi hedeflendiğinden doğa elemanlarının yer aldığı çocuk kitaplarında doğa, hem "teşhis" yoluyla hem de kendi özellikleriyle yer almıştır.

Çocuk edebiyatında doğa, kişileştirilerek çocuklara yaşam deneyimi ve eğitsel değer kazandırmada önemli bir araç olarak sunulmaktadır. "Çocuk, kendisi için yaratılmış edebiyat eserinde yaşadığı ortamın bir benzerini bulur. Yazılanla yaşanan arasında ilişkiler kurma, karşılaştırmalar yapma fırsatını yakalar" (Şimşek, 2002, s. 32). Böylece çocuk, doğa üzerine düşünme alışkanlığı kazanır. Yaşamın bir geçekliği olarak doğa, çocuğun hayal dünyasında yer edinmiş olur. Bunun yanında bazı çocuk kitaplarında doğanın kendi özellikleriyle çocuk kahramanların yaşamını ve tercihlerini etkileyen konumda olduğu görülmektedir. Rahn'a (1995) göre çocuk kitaplarında doğaya yer verilmesi çocuğun doğayı tanımasını ve ona saygı duymasını sağlar (s. 166-67). Bu yolla çocuk, kendi başına yaşam gerçekliği olan doğa ile kitaplar vasıtasıyla öğrendiği doğayı karşılaştırma olanağı elde eder. Bütün bunlar düşünüldüğünde doğanın çocuk kitaplarına konu edilmesinin çocuğun gerçek yaşam unsurlarıyla kuracağı bağı etkileyeceği söylenebilir.

Çocuk, kitaplar vasıtasıyla doğayı dolaylı olarak deneyimleme fırsatı bulur (Onur, 2016, s. 231). Dolaylı olarak da olsa doğa elemanları ile kahramanlar vasıtasıyla etkileşime girer. Kişileştirilmiş bir hikâyede çocuk, kendini insan özellikleriyle donatılmış "ağaç, toprak, aslan

vs.” yerine koyarken doğanın özgün özellikleriyle yer aldığı hikâyelerde kendi türünden olan bir çocukla empati kurabilir. Böylelikle dolaylı olarak kendisini bir “ağaç, toprak, aslan vs.” ile etkileşime girmiş gibi hisseder. Çocuk, bu yolla hem doğayı dolaylı olarak tanımış hem de ona yönelik duygusal bir bağ oluşturmuş olur.

Çocuğun çevresini bilmesinin ve tanınmasının yanında doğadaki canlı ve cansız varlıklarla empati yoluyla duygusal bağ kurması, onları önemsemesi, doğa elemanlarına karşı koruyucu tutumlar geliştirmesi gibi duygusal süreçler çevre eğitimi kapsamında çocukta beklenen davranışlardır (Özdemir, 2016, s. 2-3). Çocuğun doğaya yönelik duygusal bağlar kurması çocuğun “doğayı dikkate alan ahlaki bakış açısı”nın da geliştirilmesine katkı sağlar (İlboğa ve Aygül, 2015, s. 75). Bütün bunların yanında çocuk, doğuştan ilgili olduğu bir varlık olan doğanın edebiyat yoluyla işlenerek kendine sunulmasından estetik zevk kazanabilir (Şimşek, 2002, s. 20). Çocuk edebiyatı ürünlerinde doğaya yer vermenin şüphesiz pek çok kazanımı vardır. Ancak bu araştırma çocuk kitaplarında hangi doğa elemanlarına yer verildiğini tespit etmekle sınırlandırılmıştır. Konu ile ilgili literatür tarandığında doğanın ele alındığı çocuk kitaplarıyla ilgili araştırmaların okul öncesi dönem çocuk kitapları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Uğurlu (2013) tarafından resimli çocuk kitaplarında hayvan karakter kullanımının çocuk edebiyatı açısından neyi ifade ettiği üzerine çalışmıştır. Çocuk kitaplarında hayvan resimleri kullanmanın çocukları sosyalleştirmede önemli bir araç olduğu vurgulanmıştır (s. 1392). Ateş (2012) tarafından hazırlanan “Gülsüm Cengiz’ in Öykülerinin Çocukta Doğa Sevgisi ve Çevre Bilinci Geliştirme Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde Gülsüm Cengiz’in “Tomurcuk Kitaplar” serisindeki hikâyeler, içerdikleri doğaya ve çevreye ait unsurlar ve bu unsurların işleniş biçimi açısından incelenilmiştir. Bunun yanında hikâyelerin çocukların doğa sevgisi ve çevre bilinci kazanmasına katkısı tespit edilmiştir.

Canbay ve Çetinkaya Edizer (2012) tarafından Behiç Ak’ın çocuk kitapları doğacı zekâ açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda incelenen kitaplarda doğanın farkında olma ve canlıları tanıma ön plandayken doğayı sevmeye daha az yer verildiği tespit edilmiştir. Yılmaz (2016) çocuk kitaplarında ayı karakterinin kurgulanış biçimi üzerinden verilen iletileri tespit etmiştir. Araştırmada çocukların ayı karakteri ile ilgili ne düşündüğü ve çocuk kitaplarında ayı karakterinin nasıl kurgulandığı sorgulanmıştır. Araştırma sonucunda çocuklar ayı karakterini sevimli, masum, dost canlısı gibi sıfatları kullanarak onu duygusal özellikleri ile tanımlarken incelenen eserlerde ayı karakterinin akli ön planda tutan bir karakter olarak kurgulandığı tespit edilmiştir.

Rahn (1995), 19. ve 20. yüzyılda doğaya yer verilen hikâyeleri incelemiş ve son otuz yıllık süreçte Avrupa ve Amerika’da çocukların doğaya yönelik ilgilerinin geliştirilmesi için yapılan çalışmalara yer vermiştir. Araştırmada doğaya yönelik faaliyetlerin geliştirilmesinde çocuk kitaplarının oluşturduğu farkındalığa da değinilmiştir.

Literatürde doğrudan çocuk kitaplarında çocuğun etkileşimde bulunduğu doğa elemanlarının tespit edilmesine yönelik bir araştırmanın yapılmadığı görülmektedir. Çocuk kitaplarında

çocuk için önemli özdeşim araçlarından olan doğa elemanlarını saptamak, çocuk-doğa ilişkisinin nasıl bir yolda olduğunu tespit edebilme açısından önemlidir. Bu araştırmanın söz konusu boşluğu doldurma yolunda küçük bir adım olacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, nitel desende yapılandırılmış bir durum çalışmasıdır. “Durum çalışması araştırması; araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları (gözlemler, mülakatlar, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar) aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır ” (Creswell, 2016, s. 97). Araştırmada çocuk kitaplarında doğa-çocuk etkileşimi durum olarak kabul edilmiş ve bu etkileşimde hangi doğa elemanlarına yer verildiği tespit edilmiştir.

2.2. İncelenen Dokümanlar

İncelenen dokümanlar, Türkiye’de yayımlanan çocuk kitaplarının çeşitliliğinden dolayı amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yoluyla belirlenmiştir. “Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 122). Örneklem tür, içerik ve basım yılına göre sınırlandırılmıştır. Doküman incelemesinde verilerin toplanacağı eserler, kütüphanelerin veri tabanlarından ve yayınevlerinin internet sitelerinden belirlenmiştir. Öncelikle doğa ile alakalı olduğu düşünülen çocuk kitaplarından bir liste oluşturulmuştur. Listedeki kitaplar araştırmacı tarafından incelenmiş, araştırmada kullanılacak kitaplar şu ölçütlere göre belirlenmiştir:

- 2000 yılı itibariyle Türkiye’de şehirleşme oranı % 64,9’dur. 2018 yılında ise bu oran % 92.3 olmuştur (TÜİK, 2018). Türkiye’de şehirleşme oranının artmasıyla birlikte çocukların köy yaşamına dâhil olamaması ve doğa ile ancak şehir imkânlarının el verdiği ölçüde etkileşime girmesi söz konusudur. Bu gerçeklikle birlikte gelişen çocuk edebiyatında da köy yaşamını ele alan çocuk kitapları; yerini yeni yaşam tarzı çerçevesinde çevre duyarlılığı kazanma, evcil hayvan sahibi olma, turistik amaçla doğal mekânlara gitme gibi konuların işlendiği kitaplara bırakmıştır. Bu nedenle hikâyelerin ilk basımlarının 2000 yılı ve sonrasında yapılmış olması,
- Onur’a (2016) göre 6-12 yaş çocuğu doğayı anlamaya çalışır. Bu yaşlarda çocuk, doğaya merak duyar ve onu keşfetmek ister (s. 238-239). Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA, 2013) tarafından doğa-çocuk ilişkisine yönelik bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre doğaya yönelik ilgisi en yüksek olan

grup ortaokul öğrencileriyken en düşük grup lise öğrencileridir. Bu araştırmanın bulgularından da yola çıkarak 6-12 yaş aralığındaki çocuklara hitap eden kitaplar olması,

- Hikâyelerin içeriğinde doğa-çocuk etkileşimine yer verilmesi,
- Hikâyelerde doğa elemanlarının özgün özellikleri ile çocuğun yaşamını etkilemesi. Yukarıdaki özellikleri taşıyan otuz çocuk kitabı (Ek-1) satın alma ve kütüphanelerden ödünç alma yoluyla temin edilmiştir. Bu kitaplardaki elli hikâye belirlendikten sonra hikâyeler araştırmacılar tarafından okunmuş ve analiz edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Verilerin analizi iki aşamadan oluşmaktadır:

- Birinci aşamada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen verilerin önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 239). Bu aşamada kitaplarda çocuk kahramanların etkileşimde bulunduğu doğa elemanları tespit edilmiştir.
- İkinci aşamada belirlenen doğa elemanları sınıflandırılmıştır. Bu süreçte içerik analizinden yararlanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre verilerin içerisinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmak için içerik analizinden faydalanılır. İçerik analizinde amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (s. 242).

2.4. Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerliği ve güvenirliliği sağlamak amacıyla metinler araştırmacı tarafından iki defa okunmuştur. Kategorilerin oluşturulması sürecinde uzman görüşü alınmıştır.

3. Bulgular

İncelenen hikâyelerde çocuk kahramanların etkileşimde bulunduğu doğa elemanları "Hayvan, Bitki, Su, Toprak, Gökyüzü, Hava ve Doğa Olayı" olmak üzere beş kategoriye ayrılmıştır. Çoğu hikâyede birden fazla doğa elemanı ile etkileşimde bulunulmuştur. Hikâyelerde yer verilen doğa elemanları tablo (Tablo 1) hâlinde gösterilmiştir. Daha sonra doğa elemanı-çocuk etkileşiminin tespit edildiği hikâyelerden alıntılara yer verilmiştir.

Tablo 1

İncelenen Hikâyelerde Çocuk Kahramanların Etkileşimde Bulunduğu Doğa Elemanları

Eser Adı	Hayvan	Bitki	Su	Toprak	Gökyüzü	Hava	Doğa Olayı
Havva ile Kaplumbağa	✓	✓					
Canı Sıkılan Çocuk Ege'de	✓	✓	✓	✓			

Gemici Dedem		✓	✓		✓	✓
Uçurtmam Kuşlardan Güzel	Uçurtmalarım Nerede		✓	✓	✓	
	Yasemin'in Dünyası	✓		✓	✓	
	Kızak Yeri				✓	
	Binlerce Güvercin	✓				
	Güvercin Avı	✓				
Bisküvi Kutusundaki Martı		✓		✓		
Bir Gök Dolusu Güvercin		✓				
Advin Amazon'da		✓	✓	✓		
Penceredeki Kuş		✓			✓	
Kuş Kulesi	Son Tren	✓				
	Papatyalar	✓	✓		✓	
	Kasabalı Çocuk	✓			✓	
	Ayva Ağacı	✓	✓	✓		
	Kuş Kulesi	✓	✓			
Selo'nun Kuşları		✓				
Mor Benekli		✓				
Bizim Tombiş Taştan Hiç Anlamıyor		✓		✓	✓	
Gül Sokağının Dikenleri	Bir Şişe Mürekkep	✓				
	Deniz Kulübünde Balo	✓				
Levent Böcek Dedektifi		✓	✓			
Leyleklerin Gitme Zamanı		✓	✓	✓	✓	
Ormanda Saklambaç	Ormanda Saklambaç		✓	✓	✓	
	Fırtına			✓		

Kar Kuşları		✓				✓
Kuş Ağacı		✓				✓
Harikalar Çiftliği		✓	✓		✓	
Kuşumuz Özgür	Pansiyonumuzun Serçesi	✓	✓			
	Kuşumuz Özgür	✓			✓	
	Çöp Cenneti					
Gökyüzü Sevinci		✓	✓	✓	✓	✓
Son Çiçek			✓			✓
Küçük Tay		✓	✓			✓ ✓
Buzul Çağı		✓				✓
Maya'nın Ağacı		✓	✓			
Havaya Bak	Fırtına	✓				✓
	Yıldız				✓	
	Yağmur					✓
	Kar	✓				✓
	Güneş	✓			✓	
	Bulut		✓			✓
	Kuşlar	✓				
Şirin, Evcil Bir Balınam Var		✓				
Yelesi Rüzgâr	Yelesi Rüzgâr	✓				✓
	Gökyüzünü Kuşlarla Paylaşmak	✓		✓		
	Barış Manço Parkı	✓				
	Şaşkın Ördek	✓				
	Sis	✓				✓
	İstanbul'un Güvercinleri	✓				
Gül Ağa	Küçük Serçe	✓				✓

Başkanın Kuzusu	✓			
Beklenmeyen Sağanak		✓	✓	✓
Denize Bırakılan Balıklar	✓	✓		
Gül Ağacı	✓	✓		
Uçamayan Kuş Baykuş	✓	✓	✓	

Araştırmanın bulgularına göre incelenen hikâyelerde çocuk kahramanlar, 47 hikâyede doğa elemanlarından “hayvan”larla etkileşimde bulunmuştur. Çocuklar, hayvanları sahiplenmiş ve onlarla beraber oldukları zaman dilimlerinde mutlu olmuştur. Bunun yanında hayvanı sahiplenene çocuğun, onu evcilleştirme çabasında olduğu tespit edilmiştir. “Bir Gök Dolusu Güvercin” adlı hikâyede Ayşe ile Mehmet, kendisini ziyaret için gittikleri Kâmil amcanın güvercinlerini çok severler. O güvercinlerin kendilerinin olmasını isterler. Ancak ev sahibi, yaşadığı yere alışmış olan güvercinlerin başka bir yerde uçamayacağını anlatır ve çocuklara başka güvercinleri verebileceğini söyler. Böylece çocuklar ikna olur (s.19-22). Bu hikâyede çocukların sadece güvercinlere sahip olma isteğinin ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Bazı hikâyelerde ise çocuk, hayvanı sahiplenmek istemesine rağmen onun kendi türüne uygun ortamda yaşama hakkına saygı duymaktadır. Mesela “Uçamayan Kuş Baykuş” adlı hikâyede çocuklar oyun parkında buldukları baykuşun kendileriyle birlikte kalmasını istemelerine rağmen onun kendi yaşam alanında hayatını devam ettirme hakkının olduğunu düşünerek baykuşun kendi türünün yanında yaşamasını kabul ederler (s. 101-102). “Havva ile Kaplumbağa” adlı hikâyede ise çocuğun hayvanları sahiplenme duygusunun farklı bir nedenle ilişkilendirildiğini görmek mümkündür. Elif, ailesiyle birlikte başka bir şehre taşınmasından sonra bakıcısından (Havva) ayrılmak zorunda kalan küçük bir çocuktur. Yeni taşındığı yerde anne babası deniz kaplumbağaları üzerine çalışacaktır. Elif de ailesiyle birlikte bu çalışmalara katılır. Bu çalışmalar sırasında çocuk, kumsalda gördüğü bir deniz kaplumbağasını “Bu benim kaplumbağam.” diyerek sahiplenir ve kaplumbağanın, kendisiyle birlikte yaşamasını ister. Ayrıca kaplumbağaya “Havva” adını verir (s. 77-78). Bakıcı Havva, kısa bir süre sonra Elif’in yaşadığı yere gelince çocuk, ailesinin ve bakıcısının açıklamaları sonucunda kaplumbağanın kendi yaşam alanında hayatını devam ettirmesini kabul ederek onu ait olduğu yere bırakır (s. 86). Bu hikâyede çocuğun hayvanı sahiplenmesinin bir boşluğu doldurma çabasından kaynaklandığı düşünülmektedir. “Penceredeki Kuş” adlı hikâyede kuşları çok seven Ayça yeni taşındıkları evin ormanlık alanın yok edilmesiyle yapıldığını öğrenince çok üzülür. Çocuk, küçük bir serçe yuvasının bozularak ağacın yerine bina

dikilmesinin suçluluğunu yaşar (s.59). Bu hikâyede çocuğun suçlu vasfıyla doğa elemanı (hayvan) etkileşimde bulunduğunu görmek mümkündür. “Şirin, Evcil Bir Balınam Var!” adlı hikâyede ise iki arkadaş balinaların bakımını üstlenmek için ailelerinden gizli bir iş yapmanın getireceklerini göze alırlar. Kendisini “çevreci” olarak tanıtan bir çeteye güvenerek balinalara gerçekten yardım ettiklerine inanırlar (s.36-37).

Çocuk kahramanlar, 20 hikâyede doğa elemanlarından “bitki” lerle etkileşimde bulunmuştur. Bu durum çocuğun doğaya yönelik ilgisinin belirtisidir. Çocuk, güzel bir çiçek veya ağaç gördüğünde onu incelemekte, estetik heyecan duymaktadır. Bunun yanında çocuğun doğayı korumak için fedakârlık yaptığı ve onu sahiplendiği de görülmektedir. “Maya’nın Ağacı”nda çocuğun ağacı sahiplenmesinden doğan koruma isteği görülebilir. Zira çocuk, fıstıkçamına “N’aber fıstıkçığim?” (s. 20) diyerek seslenir. Bu ağacın kesileceğini öğrendiğinde ise ağacı kurtarmak için mücadele eder (s. 55-57). “Levent Böcek Dedektifi” nde ise Levent ve arkadaşları ağaçlara zarar veren tehlikeli bir böceğin ormana nasıl geldiğini takip eder. Normalde böcekten korkan çocuklar bile bu takip sırasında ağaçları kurtarabilmek için korkularını bastırır (s.25). Bazı hikâyelerde ise çocuğun bir ağacı veya çiçeği derdini anlatacağı bir dost olarak kabul ettiği görülür. Mesela “Gemici Dedem” de çocuk, dedesinin fırtınada hayatını kaybetmiş olma ihtimalinden duyduğu endişeyi “Pakize” adını verdiği kiraz ağacına anlatır. Hatta ağaçtan dedesinin yaşayıp yaşamadığına dair yapraklarını hışırdatarak bir işaret göstermesini ister (s.43). “Gül Ağacı”nda da çocuk (Elif) dedesiyle birlikte diktikleri gül ağacını sahiplenir ve ona sorunlarını anlatır. Evlerinin satılacağını öğrendiğinde ise gül ağacından ayrılacak olmanın üzüntüsünü yaşar (s. 65-69). Bazı hikâyelerde çocukların bitkilere yönelik hayranlık duyduğu tespit edilmiştir. Mesela “Ayva Ağacı” adlı hikâyede çocuk (Ezgi), teyzesinin bahçesinde gördüğü ayva ağaçlarını çok beğenir. Büyüdüğünde kocaman bir ayva bahçesi sahibi olmayı hayal eder (Kuş Kulesi, s.57-62).

Çocuk kahramanlar, 11 hikâyede doğa elemanlarından “su” ile etkileşimde bulunmuştur. Deniz, ırmak ve göl çocuk için eğlence ve haz mekânıdır. “Canı Sıkılan Çocuk Ege’de” adlı hikâyede çocuk, balık tutmaya gittiği iskeleden ayaklarını suya bırakır. Suyun, kendisine hissettirdiklerini şu cümlelerle anlatır: “Sandaletlerimi çıkarıp çıplak ayaklarımı iskeleden aşağıya saldı. Oh be... Ayağımın ucu suya ancak değiyordu ama parmak uçlarıma değen suyun serinliği bile çok hoşuma gitmişti” (s. 36-37). “Fırtına” adlı hikâyede çocuk, kendisine alınan motorla denize açılır ve duygularını şöyle ifade eder: “Suları yara yara hız yapmak bir güzel ki tuzlu sular yüzümde. Kimi zaman uzaklara, daha uzaklara gitmek istiyorum” (Ormanda Saklambaç, s. 21).

Çocuk kahramanlar, 4 hikâyede doğa elemanlarından “toprak” ile etkileşimde bulunmuştur. Toprağa dokunmak, toprağın üzerinde koşmak çocuk için eğlence ve haz kaynağı olarak görülmektedir. “Gökyüzü Sevinci” adlı hikâyede çocuk (Yonca), toprağı oyun alanı olarak gördüğü gibi bir başka doğa unsurunu tasvir ederken de kullanır. Toprağın, kendisinde uyandırdığı duyguları “Bahçemize her gün daha farklı bir gökyüzü indiriyorum. Bulut yaptığım toprak yığınlarını dağıtıp sularken içimi sevinç kaplıyor” (s.9). şeklinde ifade eder.

Çocuk kahramanlar, 5 hikâyede doğa elemanlarından “gökyüzü” ile etkileşimde bulunmuştur. Ay, güneş, yıldız ve bulutlar çocuğun ilgisini çekmektedir. “Leyleklerin Gitme Zamanı”nda çocuk, “Ayaklarımın altında ezilen otların yumuşaklığı, başımın üstündeki bulutlarla birlikte yüzüme vuran tatlı yellerin baş döndürücü tadı çocukluğuma sinmiş mutluluk anılarımdan sayılırdı.” sözleriyle duygularını ifade eder (s. 79). Çoğu hikâyede, özellikle yıldızların, çocukların hayal kurmasını sağladığı görülmüştür. “Yıldız” adlı hikâyede çocuk (Ege), yıldızlara bakarak onlardan birinin gemideki gece bekçisinin yakasına takıldığını ve bekçinin şerif olacağını hayal eder (Havaya Bak, s. 25).

Çocuk kahramanlar, 25 hikâyede doğa elemanlarından “hava” ile etkileşimde bulunmuştur. Yağmur, kar, çiy gibi hava unsurları çocuğun ilgisini çekmekte ve çoğu zaman çocuğa eğlenme imkânı sunmaktadır. “Papatyalar” adlı hikâyede çocuk, günlüğüne “Sabahları bizim balkon çok güzel oluyor. Orman yemyeşil. Hava serin. Kuşlar cıvı cıvı.” yazarak havanın serinliğinin güzel şeylerden biri olduğunu ifade eder (Kuş Kulesi, s. 28). “Uçamayan Kuş Baykuş” ta çocuk, sonbaharda rüzgârı, yağmuru ve üşümeyi sevdiğini söyler. Hatta soğuk havada dışarı çıkmasının “delilik” olarak nitelendirilebileceğini de ekler (s. 7). “Bizim Tombiş Taştan Hiç Anlamıyor” adlı hikâyede çocuk (Memo), havanın pırl pırl ve tertemiz olmasından yola çıkarak günün güzel geçeceğini düşünür (s. 7). Havanın güzelliği çocuğun iyi şeyler olacağı ile ilgili ümitlenmesini sağlar. “Yağmur” da ise savaş mağduru çocuklar yağın yağmur ile savaş psikolojisinin verdiği acıyı paylaşır. Yağmur yağdıkça ağlar, durdukça susarlar. Yağmur tamamen durduğundaysa güzel günlerin hayalini kurarlar (Havaya Bak, s.42). Böylece çocuklar, yağmurla duygusal bir bağ kurarak onu hüznün ve hayallerine katarlar.

Çocuk kahramanlar, 4 hikâyede doğa olaylarıyla karşılaşmıştır. Doğa olayları, sel ve çığ olarak çocuğun karşısına çıkmıştır. “Küçük Tay” da çocuk (Gürbüz) atını görmek için dışarı çıkar. Bu sırada dağlardan sel gelir ve çocuk selde yaralanır (s. 45-50). Doğa olaylarının gerçekleşmesi istenen bir durum olmamasına rağmen çocuk için bu olaylar isyan sebebi değildir. “Buzul Çağı” adlı hikâyede bir aile çığ düşmesi sonucu büyük bir üzüntü yaşar. İki kardeş (Orka ve Şin) annesini, babasını ve kardeşini kaybeder. Bu olaylara rağmen çocuklar doğaya küsmez (s.9). “Gemici Dedem” adlı hikâyede ise çocuk dedesini yok etmemesi için fırtınaya en kıymetli kutusunu verir. Bu davranışıyla rüzgârın, dedesinin canını bağışlayacağına inanır (s. 37).

4. Tartışma ve Sonuç

Çocuk kitaplarında doğaya yer vermenin çocuğun doğaya yönelik duyarlılık geliştirmesinde önemli bir yeri vardır. Araştırma kapsamında incelenen hikâyelerde çocuk kahramanların etkileşimde bulunduğu doğa elemanları hayvan, bitki, su, toprak, gökyüzü, hava ve doğa olaylarıdır. En fazla etkileşime girilen doğa elemanı, hayvanlardır. Bu sonuç, insanların evcil hayvan besleme alışkanlığı ile ilişkilendirilebilir. Çocuk kitaplarında daha çok hayvanlara yer verilmesinin onları korumaya yönelik bilinç geliştirme çabasının ürünü olduğu da

söylenbilir. Nitekim Louv'a (2017) göre insanların hayvanlara yönelik düşüncesi geçmişe göre değişim göstermiştir. Şehirleşmeyle birlikte hayvanlara av olarak bakmaktan onları koruma düşüncesi içine girilmiştir. Ancak yeni nesil için doğanın gerçekliği gittikçe soyutlaşmaktadır. Çocukların doğadan kopuk olmasıyla doğa ne yüceltilecek bir şey ne de kendisinden korkulacak bir şey hâline gelmiştir. O, sadece korunacak bir şeydir (s.162).

Etkileşime en az girilen doğa elemanı ise doğa olaylarıdır. Bu sonuç, insanların şehirlerde ve yüksek binalarda yaşaması ile ilişkilendirilebilir. Tüm hikâyelerde çocuk kahramanların, karşılaştıkları doğa elemanlarının tamamını önemseydiği görülmüştür. Bu durumun çocuğun doğuştan gelen doğa ilgisi ve farklı olana merakı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Günümüz çocuklarının doğa ile doğrudan etkileşimi yok denecek düzeye inmiştir. Çocuk, doğanın içine doğan bir varlık değildir. Doğayla ancak kişisel ilgileri ve çevresel yönlendirmeler sonucunda etkileşim kurabilmektedir. Dolayısıyla çocuk doğduğunda doğa, çocuğun varlığını tamamlayan bir parça olmaktan uzaktır. Doğa, onun için evcil bir hayvan veya oyun parkıdır. Bu durumda ebeveyn, öğretmen ve yöneticilerin çocuğun doğadan uzaklaşmasının önüne geçebilmek için ona doğayı deneyimleyebileceği ortamlar sunma çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Çocuklara yönelik hazırlanan pek çok materyalde (oyuncak, çizgi film, kitap vs.) ve etkinlikte (doğa kampı, doğa yürüyüşü, doğa sporları vs.) bu çabayı görmek mümkündür. Etkinliklerde çocuğun doğayı doğrudan deneyimlemesi mümkünken doğa ile ilgili materyallerin hiçbirisi doğrudan doğayı deneyimlemenin yerine tutamaz. Ancak çocuğun dolaylı olarak doğayı deneyimlemesini sağlar. Özellikle doğaya yer veren kitaplar yoluyla çocuk; doğa ile empati kurma, doğanın varlığına saygı duyma ve onu koruma gibi duygu ve davranışları öğrenir. Bu, çocuk ve insanlık açısından önemli bir kazanımdır. Doğa, pek çok çocuk kitabında "teşhis" yoluyla çocuk okura sunulmaktadır. Bu yol, çocuğun özdeşim kurarak insani değerleri öğrenmesi açısından önemlidir. Bunun yanında doğanın kendisi olması özelliğiyle çocuk kitaplarında yer almasının ve öğüt verici bir dil yerine doğaya yönelik duyguların çocuk kahramanlar vasıtasıyla aktarılmasının çocukta "doğayı dikkate alan ahlaki bir bakış açısı"nın geliştirilmesinde önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Çünkü 21. yy. ın popüler sorunu olan çevre problemlerinin çözümü için "doğayı dikkate alan ahlaki bir bakış açısı"nın gerekliliğine inanılmaktadır. Bu yolla çocuğun doğayı kendi varlığının dışında var olma alanına ve hakkına sahip bir varlık olarak görmesi sağlanabilir.

Çocuk kitaplarında doğaya yer vermenin çocuğu dilsel, psikolojik, sosyal ve duygusal yönlerden geliştirmenin yanında ona doğaya yönelik hassasiyet kazandırdığı da söylenebilir. Dolayısıyla çocuk kitaplarında doğaya yer vermenin yüksek kazanımlarının olduğu açıktır.

Kaynakça

- Ateş, H. (2012). *Gülsüm Cengiz' in Öykülerinin Çocukta Doğa Sevgisi ve Çevre Bilinci Geliştirme Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Canbay, H. Çetinkaya Edizer, Z. (2012). Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarında Doğacı Zekâ. *GEFAD / GUJGEF*. c. 32 (1). 83-101.
- <http://gefad.gazi.edu.tr/article/view/5000078428/5000072649> Erişim Tarihi: 23. 08. 2019
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Desenleri*. (Bütün, M. Demir, S. B. Çev.). 3.bs. Ankara. Siyasal Kitabevi.
- İlboğa, M. Aygül, H. (2015). Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İnsan-Doğa Diyalektiği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*. 52. 64-78.
- <http://dergipark.org.tr/abuhbd/issue/32946/366097> Erişim Tarihi: 23. 08. 2019.
- Louv, R. (2017). *Doğadaki Son Çocuk*. (Temürcü, C., Çev.). 17.bs. Ankara. TÜBİTAK Yayınları.
- Onur, B. (2016). *Çocuk, Çevre, Doğa: Çevre ve Yurttaşlık Eğitimi*. Ankara. İmge Kitabevi.
- Rahn, S. (1995). Green worlds for children. *The Lion and the Unicorn*, 19(2), 149.
- <https://ekaynaklar.mkutup.gov.tr:2169/docview/1307995959?accountid=15272> Erişim Tarihi: 23. 08. 2019.
- Şimşek, T. (2002). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Rengarenk Yayınları.
- TEMA. (2013). Minik TEMA İstanbul Projesi, İstanbul'da Doğa ve Çocuk İlişkisi Araştırması Raporu. İstanbul.
- <https://www.istka.org.tr/media/24636/%C4%B0stanbul-da-%C3%A7ocuk-ve-do%C4%9Fa-%C4%B0li%C5%9Fkisi-ara%C5%9Ft%C4%B1rma-raporu.pdf> Erişim Tarihi: 23. 08. 2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). Yıllara ve Cinsiyete Göre İl/İlçe Merkezleri ve Belde/Köyler Nüfusu (1927-2018).
- <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> Erişim Tarihi: 10.01.2019
- Uğurlu, S. B. (2013). Resimli Çocuk Kitaplarında Hayvan Karakter Kullanımı. *Turkish Studies*. 8(4). 1381-1393.
- <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423932996.pdf> Erişim Tarihi: 20. 08. 2019
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 10.bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, O. (2016). Kurgusal Nitelikli Çocuk Kitaplarında Ayı Karakteri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 5(2). 801-817.
- <http://www.anadiliegitimi.com/download/article-file/226755> Erişim Tarihi: 20. 08. 2019

Ek

Araştırma Kapsamında İncelenen Çocuk Kitapları

- Adalı. B. (2010). Buzul Çağı. İstanbul. Çakıtaş Yayincılık.
- Ak. B. (2013). Bizim Tombiş Taştan Hiç Anlamıyor. İstanbul. Günışığı Kitaplığı.
- _____. (2017). Havva ile Kaplumbağa. İstanbul. Can Çocuk Yayınları.
- Ak. S. (2017). Gemici Dedem. İstanbul. Can Çocuk Yayınları.
- Aytuğ. G. A. (2018). Maya'nın Ağacı. İstanbul. Günışığı Kitaplığı.
- Başaran. M. (2012). Ormanda Saklambaç. İstanbul. Özyürek Yayınevi.
- Buhara. M. (2017). Uçamayan Kuş Baykuş. İstanbul. Can Çocuk Yayınları.
- Bulut. S. (2017). Mor Benekli. İstanbul. Can Çocuk Yayınları.
- _____. (2016). Penceredeki Kuş. İstanbul. Can Çocuk Yayınları.
- Cemali. Z. (2009). Gül Sokağının Dikenleri. İstanbul. Günışığı Kitaplığı.
- Cengiz. G. (2012). Son Çiçek. İstanbul. Evrensel Yayınları.
- Çakman. K. A. (2017). Advin Amazon'da. İstanbul. Kırmızı Kedi Yayınları.
- Çelikler. M. 2012. Harikalar Çiftliği. İstanbul. Mercek Yayıncılık.
- Efe. A. (2012). Uçurtmam Kuşlardan Güzel. İstanbul. Nar Yayınları.
- Göçmen. D.E. (2009). Canı Sıkılan Çocuk Ege'de. İstanbul. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Güler. M. (2018). Yelesi Rüzgâr. İstanbul. Özyürek Yayınevi.
- Gündüz. D.(2016). Bisküvi Kutusundaki Martı. İstanbul. Can Çocuk Yayınları.
- İzbudak Akıncı. F.(2012). Kuş Kulesi. İzmir. Tudem Yayınları.
- Kavukçu. C. (2016). Selo'nun Kuşları. İstanbul. Can Çocuk Yayınları.
- Kılcıoğlu. H.(2017). Havaya Bak. İstanbul. Günışığı Kitaplığı.
- Köseoğlu. H. (2011). Kar Kuşları. İzmir. Tudem Yayınları.
- _____. (2011). Küçük Tay. İzmir. Tudem Yayınları.
- Salgut. E. (2005). Leyleklerin Gitme Zamanı. İzmir. Tudem Yayınları.
- Orakçı. M. (2014). Levent Böcek Dedektifi. İstanbul. Timaş Çocuk Yayınları.
- Ömer. M. (2013). Gökyüzü Sevinci. İzmir. Nezih-Er Yayınları.
- Özen. B. E. (2017). Şirin Evcil Bir Balınam Var. İstanbul. Timaş Çocuk Yayınları.
- Öztürk. H. E.(2010). Gül Ağacı. İstanbul. Nar Çocuk Yayınları.
- Ural. Y. (2018.). Gök Dolusu Güvercin. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Ünlü. S.(2011). Kuşumuz Özgür. İstanbul. Bu Yayınevi.
- Ünüvar. Z.(2010). Kuş Ağacı. Ankara. Bilgi Yayınevi.

Extended Summary

1. Introduction

In addition to adult literature, nature is also an important subject in children's literature. It is possible to see human-nature interaction in the works of children's literature. It is seen that in the 18th century in which children's literature came to the fore, nature was mostly presented by impersonated for the purpose of teaching. Hereby, it was aimed to educate the child by getting help from children's literature. Since it was aimed for children to have fun while learning in the 20th century and beyond, nature was both impersonated and included in children's books that included natural elements with its own features.

The child finds an opportunity to experience nature indirectly through books (Onur, 2016, p. 231). S/he indirectly interacts with elements of nature by means of characters. In an impersonated story, the child can empathize with a child of his/her own kind in the stories in which s/he takes place with the original features of nature, while substituting herself/himself for "a tree, earth, lion, etc. which are equipped with human characteristics." In this way, s/he indirectly feels like interacting with "a tree, earth, lion, etc." In this way, the child indirectly recognizes nature and creates an emotional connection to it.

No research were seen to have been conducted in the literature to identify the elements of nature directly included in children's books. Identifying the elements of nature in children's books, which are important identification tools for the child, is important in terms of determining the path of the child-nature relationship. This research is thought to be a small step towards filling the relevant gap.

2. Method

The document analysis method was used in this study. According to Yıldırım and Şimşek (2016), document analysis is the analysis of written materials containing information about the cases or cases that are aimed to be investigated (p. 190). This method aimed to identify the elements of nature in which children's characters interact in children's books that involve the nature-child relationship.

This research is a case study structured in qualitative design. "Case study research; a situation in which the researcher collects detailed and in-depth information about multiple sources of information (observations, interviews, audiovisual materials, documents and reports) about real life, a current limited system (a situation) or multiple constrained systems (situations) over a given period of time or qualitative approach." (Creswell, 2016, p. 97). In the study, nature-child interaction in children's books was accepted as a case and it was determined which nature elements were included in the interaction.

Children's books were selected according to the following criteria:

- The first editions of the stories were made in and after 2000,

- Stories were in the books for secondary school students,
- Stories included nature-child interaction in their contexts,
- The elements of nature affected the child's life with their original features in stories.

3. Findings, Discussion and Results

In the reviewed stories, the elements of nature that the child characters interact with are divided into five categories as “Animal, Plant, Water, Earth, Sky, Weather and Natural Event”. Most stories interacted with more than one element of nature. The elements of nature included in the stories are shown in the form of a table. In the reviewed stories, the elements of nature with which the child characters interact are as follows numerically:

- Child characters interacted with “animals, one of the elements of nature” in 47 stories.
- Children characters interacted with “plants, one of the elements of nature” in 20 stories.
- Child characters interacted with “water, one of the elements of nature” in 11 stories.
- Child characters interacted with “earth, one of the elements of nature” in 4 stories.
- Child characters interacted with “sky, one of the elements of nature” in 5 stories.
- Children characters interacted with “weather, one of the elements of nature” in 25 stories.
- Children characters faced natural events in 4 stories.

The element of nature that was mostly interacted with is animals. This result can be related to the people's looking after pets. It can also be said the reason why more animals are included in children's books is the awareness raising efforts to protect them.

The element of nature that was least interacted with is natural events. This result can be related to people's living in cities and tall buildings. In all the stories, it was seen that child characters cared about all the elements of nature they encountered. This is thought to be related to the child's innate interest in nature and curiosity about the different things.

It can be said that nature's being in children's books gives the child sensitivity for nature, as well as develops her/him linguistically, psychologically, socially and emotionally.

Nature is impersonated in many children's books and presented to children readers. This method is important for the child to learn humanitarian values by identifying with himself/herself. In addition, the fact that nature's being in children's books as itself and that the conveying emotions directed to nature through children characters rather than an advisory language are thought to have an important role in developing “a moral perspective paying attention to the nature” in children, because it is believed the necessity of “a moral perspective paying attention to the nature” in order to solve environmental problems, which are the popular problems of 21st century. In this way, it can be ensured that the child sees nature as an entity that has the right to exist apart from her/his own existence.

Araştırma Makalesi: Yağmur, S. ve Aytan, T. (2019). Çocuk kitaplarında çocuk kahramanların etkileşimde bulunduğu doğa elemanları üzerine bir araştırma. *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 2(2), 143-159.